

УДК 330.342.146

О.М. Дребот, аспірант*ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»***КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ І МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Розглядаються типи соціальної держави, основні підходи та критерії класифікації моделей соціально-орієнтованої економіки, а також типологія країн по моделях соціально-орієнтованої економіки.

Ключові слова: соціальна держава, соціально-орієнтована економіка, неолиберальна, солідарна, патерналістська модель, соціальна нерівність, зовнішня політика.

Постановка проблеми. Актуальність розглянутої проблематики обумовлена труднощами формування наукової концепції соціально-орієнтованої моделі економіки і комплексних розробок теоретичних основ соціальної політики, необхідністю вироблення оптимальних шляхів розв'язання соціальних проблем на основі ефективного ринкового господарства і побудови соціально-орієнтованої моделі економіки. В науковій літературі немає єдиного підходу до класифікації моделей соціально-орієнтованих економік, тому необхідно провести систематизацію й узагальнення їх видів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження в галузі теорії соціальної держави і соціально-орієнтованої економіки в Україні поки знаходяться в початковій стадії. У вітчизняній економічній літературі феномен соціальної держави поки залишається маловивченим. Разом з тим для іноземних дослідників науки дана тема не є новою. У науковий оборот поняття "соціальна держава" ввів у 1850 році Лоренц фон Штайн, а пізніше в 1946 році поняття соціально-орієнтованої економіки (нім. *Soziale Marktwirtschaft*) ввів у наукове звертання у своїй роботі «Командна економіка і ринкова економіка» німецький економіст Альфред Мюллер-Армак [1]. Надалі з другої половини XX сторіччя дослідження теорії соціальної держави ведеться в рамках трьох провідних напрямків політико-правової думки: ліберального (Р. Дарендорф, Р. Рейч, Р. Хейлброннер); консервативного (Е. Альбрехт, М. Фридмен, Ф.А. фон Хайек, В. Хамм); соціал-демократичного (З. Мосдорф, Й. Штрассер).

Сучасні розробки й уточнення класифікації соціально-орієнтованої моделі економіки належать Г. Еспіну-Андерсену, Н.П. Ситніковій, С.Ю. Дефоржу, М. Базилеву, С.В. Калашнікову, Т.В. Кашнікову, Ю. Красновій, В. Бесєдінній, И.Б. Орлову, Д. Юнгблуду, М. Стрижневий, Т.О. Ілляшенко, Н.В. Котенко і іншим.

Невирішені проблеми. У науковій літературі переважно критерієм класифікації соціально-орієнтованих економік виступає характер, особливості і місце соціальної політики в державному регулюванні. Проте, на наш погляд, цього недостатньо, необхідно враховувати більш широкий спектр критеріїв, наприклад, критерії взаємодії країн на міжнародному рівні, відношення однієї нації до інших націй. Вимагають подальшого дослідження проблеми, пов'язані з чітким визначенням критеріїв віднесення економіки до типу соціально-орієнтованих.

Ціль статті – розглянути різні підходи до класифікації соціальної держави і моделей соціально-орієнтованих економік, уточнити їхні характеристики, подібності і відмінності, виявити основні критерії соціально-орієнтованих економік в умовах процесів глобалізації й інтеграції.

Виклад основного матеріалу. В рамках теорії соціальної держави і держави загального добробуту існує різна класифікація основних їхніх моделей. На думку Нормана Ферніса і Тимоті Тілгона, виділяється три основних моделі суспільства загального добробуту, які представлені на рисунку 1.

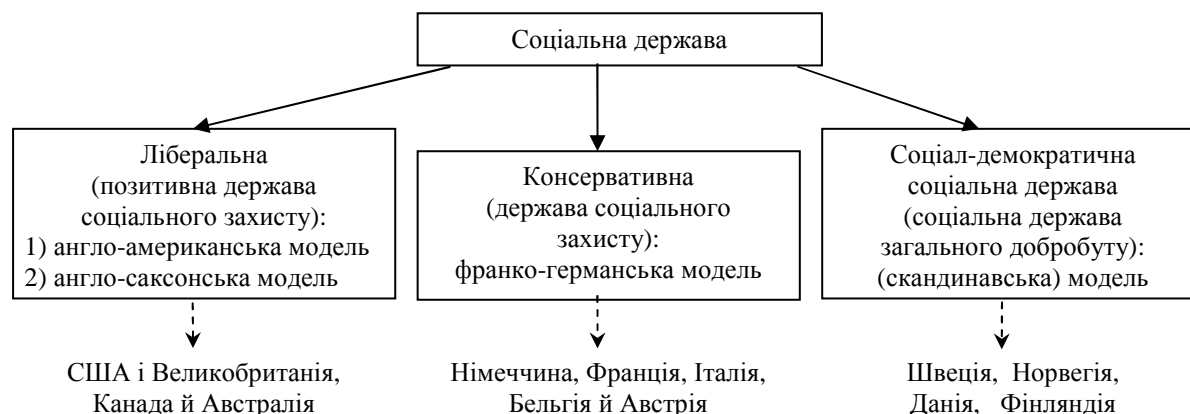

Рисунок 1 – Типи соціальної держави

На відміну від наведеної класифікації в німецькій і англійській політичній соціології широко відома, наприклад, класифікація, Г. Еспіна-Андерсена, що виділяє ліберальну, консервативну і соціал-демократичну соціальну державу, які відрізняються одна між собою за цілим рядом індикаторів і ознак [2].

Порівняльний аналіз наведених класифікацій дає змогу побачити подібність позитивної держави соціального захисту і ліберальної соціальної держави, держави соціального захисту і консервативної, соціальної держави загального добробуту і соціал-демократичної соціальної держави.

Ряд авторів схиляються до виділення ще одного типу соціальної держави – католицький (латинський), у якому ступінь відповідальності держави за долю людини так само низька, як і в ліберальному, а необхідна допомога для людей базується на принципах християнської моралі і надходить від близьких – родини і родичів, громади, місцевої влади і, в останню чергу, від держави.

Сильна сторона наведеної класифікації полягає в макроекономічних і політичних способах оцінки ролі соціальної політики в кожній з моделей; слабка – в певній умовності застосовуваних методів оцінки. Даний недолік можна подолати за допомогою використання індикаторів розподілу створеного національного продукту й інституціонального підходу.

При всіх розходженнях названих моделей у них єдина сутність. Дану обставину враховують представники сучасних методологічних концепцій, що вивчають феномен соціальної держави. На рисунку 2 представлені сучасні концепції соціальної держави.

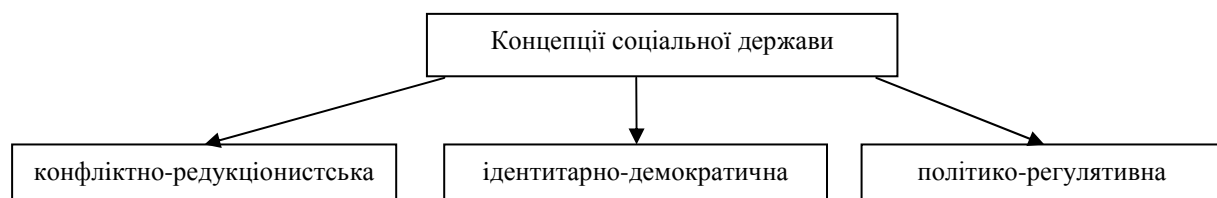

Рисунок 2 – Сучасні концепції соціальної держави

Соціально-орієнтована економіка тісно пов'язана з поняттям "соціальна держава", яка повинна забезпечувати рівність прав усіх верств суспільства, добробут, безпеку і сприяти економічному зростанню.

Поняття соціальна держава характеризується в основному конституційним, законодавчим закріпленням соціальних функцій держави, а у своїй основі має політичну природу. Еволюція концепції соціальної держави, поява нових соціальних механізмів у державній політиці призвели до виникнення поняття соціально-орієнтованої моделі економіки, що характеризує на практиці єдність ринкових відносин і соціальної відповідальності держави.

А. Нестеренко розмежовує розвинути ринкові економіки з високим рівнем життя і відповідно великими соціальними витратами від соціально-орієнтованих моделей економік. Основний критерій при цьому – місце і зміст соціальної політики держави. С.Ю.Дефорж розширив даний підхід, включивши в критерії систематизації моделей також ступінь можливої адаптованості моделі до соціально-економічних умов. У такий спосіб розвинути ринкові системи необхідно розглядати на двох рівнях.

На першому рівні – розвинути ринкові економіки з високими соціальними стандартами, наприклад США, Канада, Японія, Австралія, країни Південно-Східної Азії тощо. Особливості країн Північної Америки – відсутність історично сформованих інститутів соціального партнерства, вторинний, залишковий, вимушений характер соціальної політики, бідність трактується з позиції моралі і милосердя, а нерівність – природне явище, стимул до розвитку конкуренції, сильна диференціація доходів. Особливості країн Південно-Східної Азії – робітники відсторонені від участі в керівництві підприємствами, урізана демократія. На другому рівні – власне соціально-орієнтовані моделі ринкових економік.

Набагато вище на цьому рівні ступінь соціального захисту громадян, соціальна політика спрямована на пом'якшення соціальної диференціації, ліквідацію бідності, гідні стандарти життя. С.Ю.Дефорж на цьому рівні виділяє чотири соціально-орієнтовані моделі економік європейських держав: континентальна (німецька), англосаксонська, скандинавська і середземноморська моделі. Подібний підхід у М.Базильова, що виділяє ліберальну, консервативну, соціал-демократичну і рудиментарну моделі [3].

Д. Юнгблуд виділяє 3 моделі економік: англосаксонська (неолібералізм), японська (консерватизм) і соціальне ринкове господарство[4]. М. Стрежнева виділяє скандинавську, ліберальну, корпоративну і південно-європейську моделі [5].

В сучасній науковій літературі дані моделі розділені виходячи з наступних критеріїв: особливості і місце соціальної політики в державному регулюванні, масштаби держсектора, соціальна спрямованість податків державного бюджету і географічний ареал поширення.

Аналізуючи різні підходи авторів і з огляду на вищевикладені критерії, можна узагальнити й уточнити класифікацію соціально-орієнтованих моделей економік. На рисунку 3 надані соціально-орієнтовані моделі економік країн світу. Хоча така типологія соціально-орієнтованих моделей економік достатньо умовна, оскільки кожна держава формує власну модель соціального розвитку, і границі між ними розмиті.

Дослідження проблем становлення соціально-орієнтованих моделей економік здійснювалося з позиції впливу на розвиток виробництва і добробут населення, географічних і національних особливостей, рівня економічної свободи, а також суспільних і політичних інститутів.

А. Ілларіонов пропонує виділяти п'ять різновидів сучасної економіки, відповідно до критерію зростання показників індексу економічної свободи (від 0 до 10) і приросту ВВП на душу населення. При цьому економіка із сильною соціальною спрямованістю відповідно до дослідження Ілларіонова може бути сформована лише при високих показниках індексу економічної свободи (в інтервалі від 6 до 10).

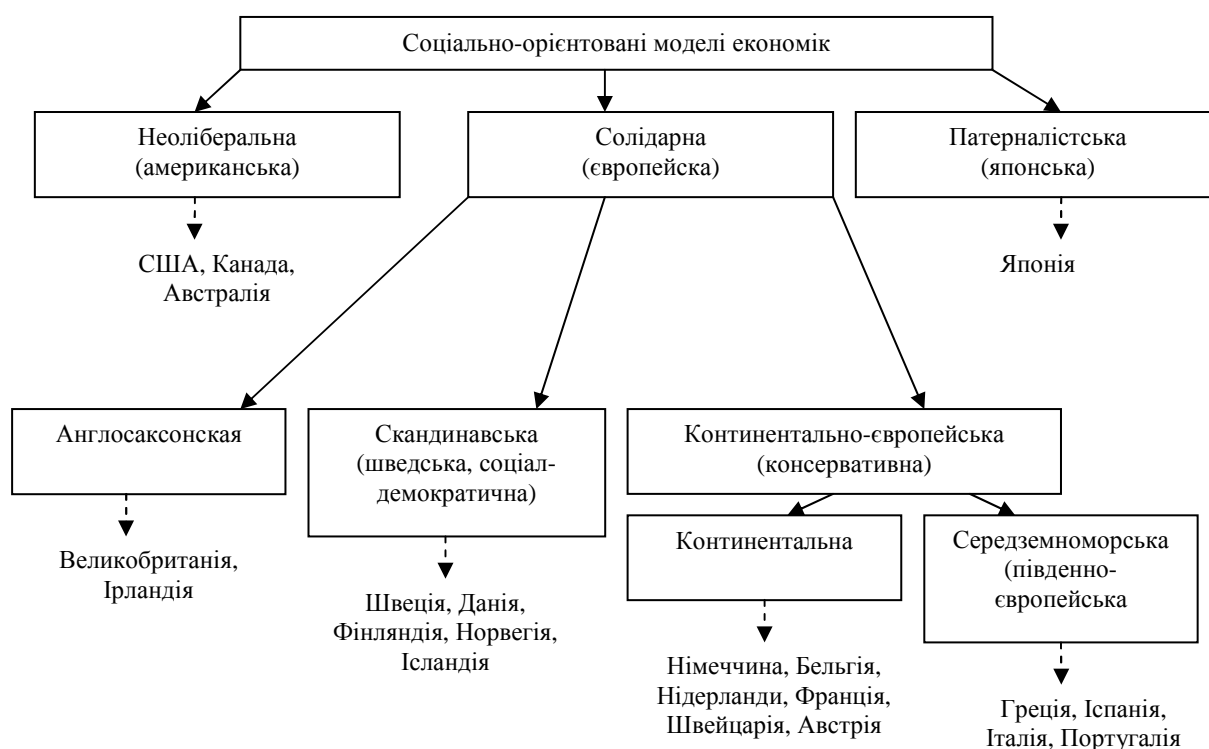

Рисунок 3 – Соціально-орієнтовані моделі економік

Бельгійський дослідник Г. Ван дер Веє [6] критерієм для класифікації різновидів соціально-орієнтованих моделей економік пропонує використовувати можливість впливу на економіку громадських організацій (зокрема профспілок), держави і виробників. Відповідно до цього він виділяє наступні варіанти: неоестатистський, неоліберальний і модель централізованої згоди.

У рамках соціально-орієнтованих моделей економік необхідно відзначити класифікацію за таким критерієм, як соціальна нерівність. Сьогодні, за даними доповіді "Growing Unequal 2008", спостерігається тенденція збільшення розриву в доходах багатих і бідних. У порівнянні із серединою вісімдесятих, розрив у зарплатах по країнах світу збільшився в середньому на 7-8%. Цей невеликий розрив еквівалентний у середньому 880 долларам США. У таблиці 1 подані три групи країн, що відрізняються між собою значенням децильного коефіцієнта (відношення середньої величини доходів 10% найбільш заможної частини населення до середньодушевого доходу 10% найбіднішої частини).

В умовах процесів глобалізації й інтеграції актуальною стає не тільки соціальна орієнтація усередині країни, але також партнерство, миротворча діяльність, розв'язування конфліктів, екологічні та інші проблеми на міжнародному рівні. Так, наприклад, Великобританія, що є державою із соціально-орієнтованою моделлю економіки, в 2007 році зайняла друге місце після США по військових витратах, які склали близько 60 млрд. дол. США (2,15% від ВВП). Великобританія за період з 1945 по 2006 роки взяла участь у 36 військових конфліктах. США після II світової війни брала участь у 16 різних військових конфліктах, а військові витрати в 2007 році склали 547 млрд. дол., що по величині дорівнює половині світового військового бюджету [7].

Таблиця 1 – Різниця в доходах між багатими і бідними (кількість разів)

Країни з високим показником соціальної нерівності ≥ 10 раз		Країни із середнім показником соціальної нерівності 6 –10 раз		Країни з низьким показником соціальної нерівності ≤ 6 раз	
Країна	значення	Країна	значення	Країна	значення
США	16	Іспанія	9	Франція	5,8
Португалія	12,5	Канада	8,5	Австрія	5,5
Італія	11	Великобританія	8,4	Люксембург	5,2
Японія	10	Греція	8,3	Швеція	4,9
		Ірландія	8	Данія	4,9
		Германія	7,6		
		Австралія	7,2		
		Швейцарія	7,2		
		Норвегія	6,5		

Існує і ряд країн із соціально-орієнтованою моделлю економіки, що не тільки не беруть участі у військових конфліктах, але і є активними прихильниками миру. Яскравим прикладом можна відзначити Фінляндію, минулий президент якої, Марті Ахтісаарі, у 2008 році став лауреатом Нобелівської премії миру за його тридцятирічну миротворчу діяльність на різних континентах. Він був посередником у розв'язанні міжнародних конфліктів на Балканах, у Намібії й в Індонезії.

Виходячи з таких критеріїв, як участь країн у військових конфліктах, розмір військових витрат і агресивна зовнішня політика, необхідно виділити соціально-орієнтовані країни з агресивною зовнішньою політикою, помірною і миротворчою, які представлені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Соціально-орієнтовані моделі економік у залежності від військової активності

Соціально-орієнтовані моделі економік										
Критерій \ Тип	Агресивна зовнішня політика				Помірна зовнішня політика			Миротворча зовнішня політика		
Кількість військових конфліктів з 1946-2006 р.	36	19	16	7	5	5	4	–	–	–
Величина військових витрат у 2007 р., млрд. дол. США	60	53	547	18	16	8	15	37	8	9
Країни	Великобританія	Франція	США	Австралія	Канада	Нідерланди	Іспанія	Германія	Швейцарія	Фінляндія

Висновки. Таким чином, для проведення класифікації соціально-орієнтованих моделей економіки країн необхідні в їхньому взаємозв'язку в часі й просторі. Також необхідна наявність універсального набору параметрів порівняння, що зазнають не тільки кількісних, але і головним чином якісних змін. Типологія моделей вимагає не тільки економічної, але й адміністративної, правової інформації.

У підсумку, ми бачимо, що в силу розмаїтості економічного, політичного і культурного поля різних країн, своєрідності менталітету, історичних особливостей і інших факторів, у різних країнах по різному вирішувалася проблема з формування соціально-орієнтованої моделі економіки. В країнах із традиціями лібералізму виникла ліберальна модель, консервативна модель виникла в умовах консенсусу соціальної справедливості і цінностей економічної свободи. Але розходження в економіках країн не змінює природи соціально-орієнтованої моделі економіки. Така модель гарантує громадянам високу якість життя, соціальне забезпечення і соціальний захист, мінімізацію соціальних ризиків, певні умови для самореалізації, розвитку системи соціального партнерства.

Наукова новизна отриманих у даній роботі результатів полягає в розгляданні соціально-орієнтованих моделей економіки не тільки з позицій внутрішніх критеріїв у рамках діючої соціальної політики, але також з позицій зовнішньої політики, миротворчої діяльності, зовнішньої соціальної солідарності та відповідальності.

Перспективи подальших досліджень. В даний час Україні, на шляху формування соціально-орієнтованої моделі економіки, необхідно враховувати світовий досвід розвинутих країн, таких як

Німеччина, Швеція, Великобританія, США, Франція, де дана модель вже сформована і постійно вдосконалюється. Також цікавий і досвід країн, де зроблені істотні кроки на шляху формування подібної моделі. Це такі країни, як Болгарія, Чехія, Угорщина, Польща. Україна також повинна враховувати національні особливості своєї країни, допущені помилки в соціально-економічній політиці і, звичайно, умови, що виникнуть після світової кризи.

Також варто відзначити, що побудова подібної моделі в Україні повинна бути глобально спрямованою. Щоб локально ефективно діяти, потрібно навчитися мислити глобально. Проведення структурно-технологічної модернізації в сучасних умовах може бути успішним тільки з урахуванням постіндустріальних тенденцій, основою і рушійною силою повинна стати гуманізація, а метою – підвищення добробуту населення.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Государство социального гуманизма – от теории к практике / И.Б. Орлов, С.С. Сулакшин, И.Ю. Колесник, И.В. Виллисов. — М.: Научный эксперт, 2008. — 224 с.
2. Esping-Andersen G. The Three Worlds Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. — Cambridge, 1990. — 486 p.
3. Базылев Н. Социально-ориентированная рыночная экономика и её эволюция / Н. Базылев, М. Базылева // ЭКОВЕС. — 2003. — № 3. — С. 288–313.
4. Юнгблюд Д. Социально-экономические модели развитых стран: основные особенности, эффективность и перспективы / Д. Юнгблюд // Общество и экономика. — 2007. — № 7. — С. 99–148.
5. Стрежнева М. Проблемы социальной политики в Европейском союзе / М. Стрежнева // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 8. — С. 22–32.
6. Ван дер Вее Г. История мировой экономики 1945-1990 (Histoire economique mondiale 1945-1990). Пер. с фр. / Г. Ван дер Вее. — М.: Наука, 1994. — 413 с.
7. Ходоров Д. Мир стал другим / Д. Ходоров // Инвестгазета. — 2008. — №. 15. — С. 16–21.

Надійшла до редакції 17.12.2010 р.

Дребот А.М. Классификация типов социального государства и моделей социально-ориентированной экономики

Автор статьи рассматривает основные подходы к классификации социальных государств и «социально-ориентированных экономик». В статье приводятся современные концепции социальных государств. Автор также даёт представление про основные характеристики и особенности социально-ориентированных моделей экономики.

Ключевые слова: социальное государство, социально-ориентированная экономика, неолиберальная, солидарная, патерналистская модель, социальное неравенство, внешняя политика

Drebot A.M. A classification of types of the social states and models of socially oriented economies

Fundamental approaches to classification of social states and «socially oriented economies» are considered. The modern conceptions of a social state are presented at the article. The notion of basic characteristics and peculiarities of the socially oriented economy's models is given.

Keywords: social state, social-oriented economy, neoliberal, solidarity, paternalistic model, social inequality, foreign policy.